

Veselin Vukotić
www.vukotic.cg.yu

Agenda konkurentnosti

Stručni tim, od oko 70 uglavom domaćih i mladih stručnjaka, kojim sam rukovodio u poslednjih nekoliko mjeseci završio je prvi nacrt dokumenta: **Agenda ekonomski reformi i razvoja Crne Gore 2007-2011**. Ovaj dokument će poslužiti Vladi, da uz konsultacije sa stranim konsultantima i diskusije unutar domaćih institucija, dođe do svog finalnog dokumenta, kojim će nastaviti procese započete u Agendi ekonomskih reformi 2002-2007.

U ovom tekstu bih iznio samu ideju koju sadrži taj predlog Agende, njenu strukturu i ključne principe razvoja od kojih se polazi. Čini mi se da to može biti zanimljiva informacija za mlade čitaoce Indexa.

Dokument polazi od vizije dugoročnog razvoja Crne Gore. **Što bi Crna Gora trebalo da postigne 2030. godine** (godina koju futuristi uzimaju kao početak novog razvojnog talasa).

Pitanje koje se postavlja u Agendi je: **Što treba uraditi u periodu 2007-2011. da bi se postigla vizija u 2030?** Ako nam je npr. cilj da u 2030. godini imamo GDP oko 15.500 € po glavi stanovnika (sada je manje od 3000€) koliko treba da bude stope rasta GDP u naredne 23 godine? Što treba uraditi u periodu 2007-2011. da se obezbijedi ta stopa rasta GDP-a? Ovo je nov prilaz u Crnoj Gori da se na ovakav način koncipira jedan razvojni dokument.

Dok je prvu fazu reforme (1998-2006) prožimala i obejedinjavala **ideja suverenosti**, od danas pa u budućim decenijama to treba da bude **vizija razvoja u dugom roku**.

Ova vizija počiva između ostalog na dvije važne pretpostavke:

1. Stvaranje uslova da mladi ljudi- eksperti ostaju u Crnoj Gori i dolaze u Crnu Goru (samo zemlje koje budu privlačne za znanje imaju budućnost u globalizovanom svijetu)
2. Stvaranje domaće preduzetničke klase, odnosno stvaranje uslova i društvene klime da što veći broj mladih ljudi zasnuje svoj privatni biznis u Crnoj Gori.

Ideja Agende – koji problem se rješava? Problem koji rješava Agenda može se definisati kao pitanje: **Što treba da uradi država da bi pojedinci, investitori, biznis mogli da više ulažu, proizvode i zarađuju; kako bi zaposleni imali veće plate i svi građani kvalitetnije živjeli u zdravoj životnoj sredini.**

Na operativnom nivou ova ideja polazi od promjene cilja makro-politika Vlade:

- Umjesto **makroekonomske stabilnosti**, cilj je povećanje **kvaliteta života svakog pojedinca koji živi u Crnoj Gori**
- **Kvalitet života se može povećati samo kroz razvoj.** Razvoj vodi povećanju GDP-a. Mjera povećanja GDP-a je **stopa rasta.**
- **Povećanje stope rasta postaje operativni cilj**

Od čega zavisi stopa rasta GDP-a (odnosno od čega zavisi razvoj)?

Od investicija!!!

Da li država Crna Gora ima dovoljno novca za investicije (u budžetu) da ulaže u razvoj koji bi trebalo da se kreće po stopi od 7.5%, godišnje u sljedećih 23 godine? Da li poreski obveznici Crne Gore mogu da izdvoje novac koji je potreban za investicije i razvoj Crne Gore po stopi 7,5%?

Shodno viziji dugoročnog razvoja u Crnoj Gori bi 2030. godini imali oko €15.500 GDP po glavi stanovnika!

Godišnje **bruto investicije** koje u ovom trenutku obezbjeđuju ovu stopu rasta su na nivou od oko 800 miliona Eura, odnosno veće su od budžeta Crne Gore koji iznosi oko 550 miliona Eura i samo je manji dio od njega namijenjen investicijama.

Pitanje koje se praktično postavlja pred nosiocima vlasti u Crnoj Gori je:

1. **Da čekamo** da se poveća državni budžet (i zaduženje) i da država polagano, shodno mogućnostima ulaže u razvoj i povećanje kvaliteta života.
2. Da shvatimo da država Crna Gora **nema ekonomsku formativnu snagu** da obezbijedi državna sredstva za investicije i da treba da razvoj osloni na **privatni kapital**.

Ovaj dokument Agende se zasniva na **drugom konceptu** shodno kojem treba stvarati ambijent da **tržište i privatni kapital nose razvoj Crne Gore**. **Prvi koncept**, koji ima veliki broj pristalica u Crnoj Gori i samoj Vladi smatramo **sigurnim putem u zaostajanje Crne Gore**.

U realizaciji ovog koncepta finansiranja razvoja Crne Gore preko **privatnog kapitala** pošlo se od:

1. Promjena vezujuće (integrativne) snage društva u Crnoj Gori: umjesto **ideje suverenosti** koja je ostvarena, to je **dugoročna stopa rasta GDP-a od oko 7,5 -8% - što je potvrda okrenutosti društva ka biznisu!**
2. Potpuno **ravnopravna odgovornost** na operativnom nivou za priliv kapitala u Crnu Goru: **Vlade Crne Gore i Pravosuđe u Crnoj Gori**.

Vlada je odgovorna za **biznis ambijent!**

Pravosuđe je odgovorno za **zaštitu zakona i pravila igre!**

3. **Crna Gora kroz pravosudni sistem treba da garantuje sigurnost privatne svojine i zaštitu ugovora! Privatna svojina je svetinja! Ugovor je dobrovoljno prihvatanje obaveza koje se moraju izvršiti ili dobrovoljno ili pod silom snage države, odnosno njenog Pravosuđa!**
4. Potrebna je potpuno nova organizacija državne uprave i njenog ponašanja (ovo pitanje nije razrađeno u dokumentu zbog toga što tim koji je radio na dokumentu zastupa

koncept pravno moćne mikrodržave (Vlade i Pravosuđa) umjesto države bliske konceptu sadašnje makrodržave, svuda prisutne i manje-više neefikasne; makrodržave koja je izazov bavljena politikom većeg broja ljudi u Crnoj Gori.

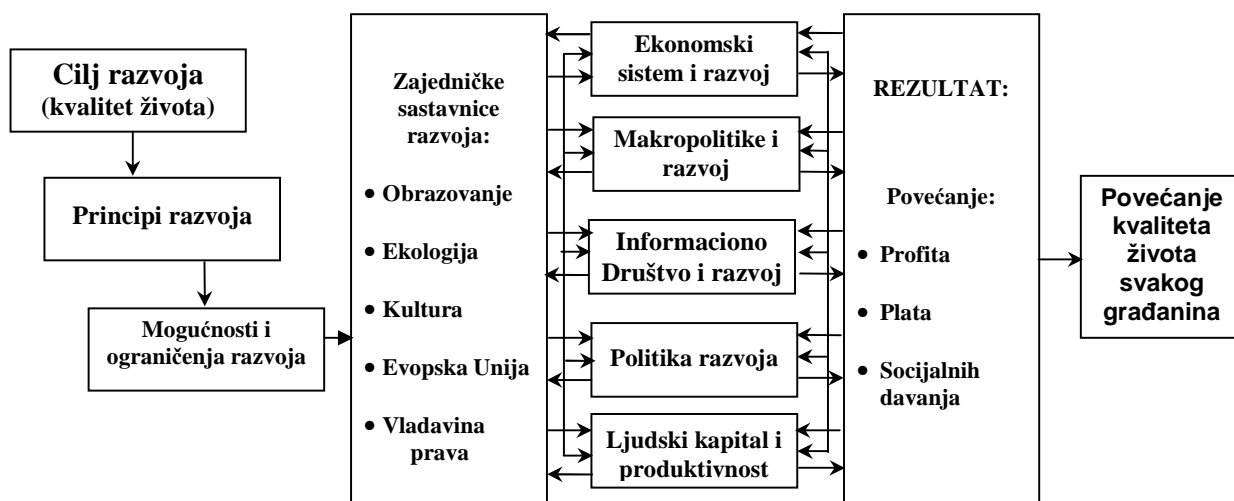
5. Povećanje moći države (Vlade i Pravosuđa) kroz nivo konkurentnosti, efikasnosti i podsticanje tržišta, a ne kroz birokratiju, politiku i strah od biznisa i tržišta.

Samo okrenutost Crne Gore ka biznisu u svim njenim segmentima vodi ka visokim stopama rasta GDP-a. Samo visoke stope rasta mogu biti garancija povećanja kvaliteta života svakog pojedinca i osnova za povećanje socijalne kohezije crnogorskog društva.

Kako praktično postići ove ideje? Što država odnosno Vlada treba da radi u tom periodu? Odgovor se zasniva na sljedećim premisama:

- država treba da više stvara uslove za razvoj nego što ulaže novac u razvoj;
- osloniti razvoj što je više moguće na privatni kapital, posebno preko razvoja tržišta kapitala i stranih direktnih investicija i efikasnost bankarskog sektora;
- potreba sinhronizacije aktivnosti u različitim djelatnostima;
- prilagodavanje državne administracije novoj ulozi države u razvoju;

Funkcionalna razrada ideja i premisa ima sledeći oblik

Grafik 1: Prikaz ideje Agende ekonomskih reformi i razvoja Crne Gore 2007-2011.

Polazi se od pretpostavke da su pet razvojnih pitanja fundament i da ona prožimaju svaku aktivnost Vlade, svaki zakon koji donosi, svaku instituciju koja se formira. Te zajedničke sastavnice razvoja su:

Obrazovanje Shvaćeno u najširem smislu kao proces sticanja znanja i upotrebe znanja, kao i razvijanje sposobnosti za korišćenje informacione tehnologije u svakodnevnom životu i biznisu. Kvalitet života se povećava u društvu znanja.

Ekologija. Zdrava životna sredina kao faktor koji utiče na razvoj privrede, kao i direktno na pojedinca, zaštita prostora, posebno u Crnoj Gori u kojoj je prostor veoma ograničen i za kojim raste tražnja, kao i zagađenost životne okoline. Građanin nema kvalitetan život ukoliko ne živi u zdravoj životnoj sredini

Kultura. U dobu globalizacije nacionalne kulture su sve važnije za razvoj. Nacionalna kultura je osnov za proizvodnju drugojakosti, nekog nacionalnog brenda. Uz to, kultura i neformalna pravila (običaji, norme, tradicija) koja žive u nama, treba da utiču i na ugrađivanje tih specifičnosti u institucije koje gradimo. Takođe, multikulturalnost Crne Gore je jedan od resursa razvoja Crne Gore. Podsticanje stvaralaštva u svim oblastima kulture i umjetnosti je podstrek novom razmišljanju i ponašanju u oblasti i u društvu kao cjelini. Ovo je prvi pokušaj u Crnoj Gori da se kultura na ovaj način uključi u model razvoja.

Pridruživanje EU. U Agendi nije ugrađen ideološki pristup pridruživanju EU. Odnosno, pridruživanje nije postavljeno kao ideološki cilj. **Pridruživanje EU je sredstvo razvoja Crne Gore!** Kao sredstvo razvoja Crne Gore pridruživanje EU treba da doprinosi kvalitetu života svakog građanina Crne Gore! Važno je naglasiti da proces pridruživanja mora biti integralni dio stvaranja institucionalnih, infrastrukturnih, zakonskih preduslova razvoja Crne Gore. Samo tako proces pridruživanja može pozitivno da utiče na ubrzanje procesa tranzicije u Crnoj Gori. Birokratski prilaz ovom procesu može biti kontraproduktivan. Isto tako, pridruživanje EU kod stanovništva razvija vrijednosti i stavove otvaranja, kako društva i ekonomije, tako i svakog pojedinca.

Vladavina prava. Stvaranje institucionalnog ambijenta koji će s jedne strane onemogućiti diskrecionu moć pojedinca i vlasti, a s druge strane podsticati preduzetnike i investitore! Zakoni i institucije su pokazatelji zrelosti društva. Isto tako institucije su osnov integracije sa okruženjem – sada posebno integracije sa Evropskom Unijom.

Ovih pet „stubova“ (obrazovanje, ekologija, kultura, EU i vladavina prava) prožimaju sve ostale djelove Agende, a to su:

Ekonomski sistem (institucije i razvoj), koji sadrži aktivnosti Vlade i Parlamenta u donošenju zakona, organizacije strateških i ekonomskih odluka, kao i u organizaciji aktivnosti na području suzbijanja korupcije, pranja novca i terorizma. Izmjena zakona znači dalje **približavanje zakona liberalnoj ekonomiji i standardima EU;** statistike koja će, shodno standardima EUROSTATA biti važna svakom biznisu i građanima. **Aktivnosti usmjerene protiv pranja novca i borba protiv terorizma i korupcije** se shvataju kao važan element biznis okruženja, za razliku od sadašnjeg shvatanja po kome je to oblast daleko od biznisa-bliža politici, oblast koja ima cilj sama po sebi. Ova oblast se u Agendi posmatra prije svega u funkciji biznisa! Zdrav novca je onsova zdravog biznisa!

Tržište, ekonomske slobode, preduzetništvo. Koncept Agende upravo počiva na tržištu, ekonomskim slobodama, preduzetništvu. Što treba da uradi država da bi sva tržišta Crne Gore bila efikasnija i da su međusobno funkcionalno uvezana. Koncept tržišta se zasniva na postojanju **ravnopravnosti domaćeg i stranog tržišta.** Odnosno, na premisi da nema više podjele na domaće i strano tržište, te kompanija koja ne može prodati svoj proizvod na stranom tržištu (izvoz CG) neće ga moći prodati ni u Crnoj Gori, jer je i tu sve više međunarodnih

kompanija. Naglasak na ekonomskim slobodama počiva na dvjema činjenicama: a) zemlje koje imaju veći stepen ekonomskih sloboda i zaštite svojine imaju i brži ekonomski razvoj; i b) svi anketirani preduzetnici i biznismeni su istakli potrebu debirokratizacije biznisa (povećanje ekonomskih sloboda). **Preduzetništvo je energija razvoja!** Nema razvoja bez preduzetništva, odnosno tzv. „kreativne destrukcije“. Zato će država u ovoj oblasti preduzeti veliki broj mjera u cilju podsticanja preduzetništva.

Makroekonomska politika. Ideja je kako očuvati makroekonomsku stabilnost i obezbjediti razvoj: makroekonomska stabilnost bez većih stopa rasta GDP u ovoj fazi razvoja Crne Gore samo djelimično opravdava napore politike. Ovdje je poseban naglasak na stvaranju **institucionalnog okruženja** koje obezbjeđuje uravnotežen, transparentan i programski **budžet.** Poseban naglasak je dat na **socijalnu politiku** i njenu efikasnost, kao i potrebu brzog završetka procesa privatizacije, posebno energetskog sektora.

Informaciona politika i izgradnja informacionog društva. Bez obzira što je komponenta informatike uključena u svaku mjeru i zakon, potrebno je da država preduzme niz aktivnosti da se razvija **informatičko društvo.** Odnosno, **razvoj informacionog društva upravo ima funkcionalne i konceptijske osnove, na izgradnji liberalnog i otvorenog ekonomskog sistema, konceptu slobodnog tržišta, ekonomskih sloboda i preduzetništva.**

Razvoj pojedinih oblasti. U ambijentu izgrađenih institucija i razvoja informacionog društva posmatraju se i aktivnosti koje država treba da preduzme u pojedinim oblastima da omogući brži razvoj GDP i kvalitet života građana. Poseban naglasak je dat na infrastrukturu: saobraćaj, putnu mrežu, energetiku, vodu, otpad, ekološku infrastrukturu. Međutim, ovdje se **infrastruktura** posmatra prije svega **kao biznis,** posebno **oblast energije.** **To znači potpuno otvaranje ovih oblasti za privatni kapital.** Treba razbijati iluziju da je **država odgovorna za energiju, a ne tržište!** Ovo tim prije što se već formira **regionalno i evropsko tržište energije.** Zato je i potrebno sprovesti što je prije moguće privatizaciju u ovim oblastima i početi sa izgradnjom novih energetskih objekata (**uz poštovanje Skupštinske deklaracije o zaštiti Tare odnosno odustajanje od gradnje „Buk Bijela“**). Bez privatizacije postojećih državnih preduzeća u ovoj oblasti- ne može se očekivati ulaz novog kapitala i nastaviće se, posebno u energetici, 30-godišnji post u izgradnji novih objekata.

Razvoj turizma i poljoprivrede takođe se posmatra u perspektivi evropskog tržišta i regulativa EU.

Zdravstvo zahtjeva velike reforme. Ovo takođe utiče na biznis i preduzetništvo, zato je reforma u ovoj oblasti neophodna.

Po prvi put u oblasti razvoja ravnopravno sa tradicionalnim granama razvoja u ovoj Agendi je uključen i **sport.** Pokazuje se da je zavisnost između razvoja tržišta i razvoja sporta visoka! **Najtržišnije zemlje su i najsportskije zemlje.** Sport, pored uticaja na fizički i mentalni kvalitet pojedinaca, razvija njegov osjećaj i razumjevanje konkurencije. **Konkurencija** je unutrašnja snaga i na tržištu i u sportu! Crna Gora, obzirom da se opredjelila za tržišnu ekonomiju, kroz sport i razvoj sporta daje jednu važnu mentalnu komponentu biznis okruženju u Crnoj Gori. Istovremeno, sport je promoter naših vrijednosti, a i sama po sebi ta oblast je sve više biznis.

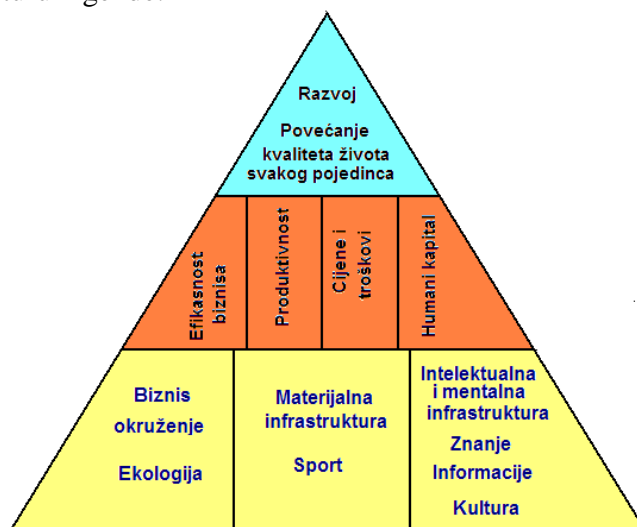
Humani kapital. Ipak, osnov za sve su ljudi! Profit je u glavama ljudi! I za implementaciju zakona, politike, strategiju razvoja, za tržište, preduzetništvo, humani kapital je ključ razvoja. Bez obzira što je obrazovanje uključeno u svaku komponentu, naglašen je značaj ovog faktora u razvoju. Po prvi put je i ovaj faktor uključen u „tekuću“ ekonomsku problematiku! Izdvajanja za nauku i istraživanje treba da se povećaju do 3% GDP-a u 2011. godini (sada je to oko 0,5%).

Za ljude je vezana i **produktivnost**, tema koja je u Crnoj Gori „zaboravljena“ i u politici i u praksi.

Da li su moguće veće stope rasta GDP bez povećavanja produktivnosti, koja je sada na 16% nivoa EU? Ako znamo da su ključni faktori rasta GDP-a zaposlenost i produktivnost, te da znamo da je rast stanovništva veoma spor, a nova zaposlenost se formira iz nezaposlenih, kojih je sve manje. Odnosno, **doprinos zaposlenih rastu GDP će padati i sve više raste značaj produktivnosti**. Zato je usmjerenost na politiku produktivnosti danas važna koliko je do skora bila važna **usmjerenost na borbu protiv inflacije**.

Odnosno, **umjesto borbe protiv inflacije, sada je borba za veću produktivnost!**

Sve ovo zajedno (svi djelovi Agende) treba da povećaju **konkurentnost crnogorske ekonomije**. Zato se ova Agenda može smatrati Agendom konkurentnosti. Sledeća piramida prikazuje idejnu strukturu Agende:

Grafik 2: Piramida konkurentnosti

Principi ekonomskog razvoja. Ključni princip razvoja Crne Gore je shvatanje da se **novac ne stvara u birokratiji** (republičkoj i lokalnoj) i državi, **već u biznisu** (proizvodnja i usluge).

Ipak, biznis kao djelatnost stvaranja novca nije moguć bez države i kolektivnih odluka na nivou države! **Država, posredno ili neposredno utiče na nivo vrijednosti i količinu novca koji se stvara u biznisu.**

Funkcija države u najopštijem smislu jeste da obezbjedi **pravno-institucionalni** okvir da se pojedinci bave biznisom – to znači stvaranjem novca!

Država i ekonomski razvoj. Kako da Vlada bude tržišno podsticajna? Za šta Vlada treba da koristi svoju moć da bi podstakla razvoj?

Predrasude o državi (Vladi) kao „vladaru“ društva koji brine o svakome, koji brine o potrebama svakog građanina, o njihovom zaposlenju, o njihovim privatnim problemima, ishrani i sl. nijesu u skladu sa ulogom države u novom globalizovanom svijetu; nijesu u skladu ni sa principima izgradnje preduzetničkog i informatičkog društva koje se želi graditi u Crnoj Gori.

Ključna poruka je da se **država ne treba baviti biznisom!**

Shodno ovom prilazu **zadatak države** je da:

- Zaštiti sigurnost života (bezbjednost);
- Zaštiti slobodu svakog pojedinca;
- Zaštiti svojinu svakog pojedinca.

Imajući u vidu savremene trendove razvoja kao i kulturnu tradiciju u Crnoj Gori, dvije važne razvojne funkcije države su:

- Ekološki menadžment
- Socijalna kohezija

Zaštita prostora i zaštita od zagađenja su, s jedne strane, veza današnje sa razvojem budućih generacija, i sa druge strane obezbjeđenje većeg kvaliteta života (zdravijeg života).

Riječju, Agenda je pokušaj odgovora na pitanje kako da se crnogorsko društvo dominantno okrene biznisu i budućnosti!

Važan doprinos Agende je da se pokazalo da i ovako stručno i teorijski zahtjevan dokument može uraditi snagom domaćih stručnjaka. To pokazuje da su naši stručni kapaciteti, ako su dobro organizovani, zadržani izvan političke ideologije političkih partija, na mnogo većem nivou nego što to mnogi zvaničnici prikazuju.

Tabela 1: Projekcije makroekonomskih pokazatelja - 2007-11

Makroekonomski pokazatelji	2007	2011
Bruto Domaći Proizvod - mil. € (tekuće cijene)	1,906.9	2,546.6
Broj stanovnika (procjena sredinom godine)	628,650	635,872
Bruto Domaći Proizvod per capita - € (tekuće cijene)	3,033.3	4,004.9
Stopa rasta GDP	7.5	7.5
Javna potrošnja - % od BDP	43%	35%
Stopa inflacije - cijene na malo	3	2
Stopa nezaposlenosti	14.7	11.75
Strane direktne investicije (mil €)	650.0	600.0
Strane direktne investicije per capita-€	1,034.0	943.6
Indeks humanog razvoja	0.790	0.800